

voyages entreprit par de Martonne en Roumanie, ce qui diminue partiellement son pouvoir de contextualisation. L'auteur ne nous explique pas si cela a été un choix de méthodologie ou un choix éditorial, mais il aurait été bien utile de le savoir. Néanmoins, c'est évident que ce travail de recherche se range du côté de l'histoire de la science et des universités et s'impose comme une lecture intéressante et nécessaire pour les spécialistes du sujet; il a puisé dans les archives et la bibliographie pour une reconstitution équilibrée, minutieuse et assez « clinique » de la personnalité du géographe Emmanuel de Martonne. Mais le portrait qui se révèle aux lecteurs fait bien justice à l'homme ainsi qu'au savant Emmanuel de Martonne. C'est le récit d'une vie et d'une carrière qui ont laissé des traces indélébiles aux deux coins du continent européen, anticipant en quelque sorte la réalité de l'UE, qui a fait tomber les frontières, malgré le fait que les démarcations et les différences subsistent.

Ana-Maria Stan

NAGY Róbert, *Capitalul forță a modernizării. Rolul capitalului german în industrializarea Transilvaniei (1880-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2011, 297 p.

Procesul de industrializare a Transilvaniei a reprezentat un obiectiv constant al autorităților austriece și maghiare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cu toate acestea el s-a desfășurat într-un ritm variabil, din cauza unor factori politici, administrativi și economici. Dintre factorii economici, lipsa căilor de comunicație moderne și insuficiența acumulărilor de capital din resurse locale au reprezentat impedimente de seamă în desfășurarea rapidă a procesului de industrializare, subliniază Nagy Róbert. Investitorii maghiari și austrieci din afara Transilvaniei au suplinit în mare măsură lipsa fondurilor regionale pentru investiții, cu toate acestea, aportul întreprinzătorilor din afara Imperiului habsburgic a fost necesar. Interesul investitorilor germani era firesc și binevenit, având în vedere proximitatea geografică, similitudinile de limbă, cultură, mentalitate și civilizație, materială, laolaltă cu alianța politico-militară care s-a conturat către sfârșitul secolului al XIX-lea.

În acest fel, penetrația capitalului german în economia ardelenescă s-a desfășurat în proporții crescânde, atingând punctul culminant în anii Primului Război Mondial. Deși demersul științific pare să se limiteze la acțiunea factorului economic german într-o zonă geografică restrânsă, viziunea științifică, a autorului se dovedește cu mult mai largă, extinzându-și sfera de investigație la scară continentală, chiar mondială, prin abordarea comparativă a problematicii investițiilor străine, efectuate de oamenii de afaceri britanici, francezi și germani. De altfel, lecturile temeinice ale autorului au favorizat extinderea interesului spre acest câmp larg de încadrare, astfel încât zona restrânsă a Transilvaniei devine parte componentă a unei strategii globale, promovată de cercurile de afaceri ale Germaniei imperiale pe plan mondial.

Autorul are deci o viziune de largă respirație, după cum o dovedește în cel de al treilea capitol al lucrării, intitulat *Mediul macroeconomic al Transilvaniei în perioada 1850-7914*. Acest capitol este încărcat de substanță concretă și încadrează, de fapt, întreaga provincie în contextul economic al Monarhiei austro-ungare, având însă referințe deosebit de precise la politica economică a guvernului maghiar. În acest capitol, autorul încearcă să identifice factorii care ar fi motivat investitorii autohtoni și străini în plasarea unor sume importante în industrie. La loc de frunte așază autorul între acești factori implicarea directă a statului în dezvoltarea infrastructurii economice, mai ales după ce s-a adevărit că persoanele și firmele particulare nu dispun de capital necesar pentru realizarea unor proiecte de anvergură pe plan național sau regional. La fel de bine statul putea să stimuleze dezvoltarea industriei prin legile de promovare a dezvoltării industriale, cărora li se dedică un subcapitol special, ce dovedește temeinicele cunoștințe ale autorului în acest domeniu. După cum reiese, guvernul maghiar a inițiat un curs ascendent al încurajării industriei, și dacă între 1868-1880 s-au cheltuit doar 416.420,6 coroane în acest scop, între 1900-1914 s-a ajuns la un total de 47 milioane de coroane, sumă de 112 ori mai mare. Operând deocamdată la nivelul întregii Ungarii, autorul identifică și principalele domenii ale activităților economice care s-au dovedit atractive pentru capitalul străin, și anume sistemul de credit, construcția căilor ferate și dezvoltarea industrială. După cum era de așteptat, în primul rând capitalul austriac s-a implicat în diferite domenii, dar autorul se

apropie de tema propriu-zisă a cercetării sale, atunci când amintește că și capitalul german a preluat 37% din obligațiunile de căi ferate și 25-30% din obligațiunile de stat ale Ungariei. Implicarea majoritară inițială a capitalului străin s-a redus până la Primul Război Mondial ca rezultat al acumulărilor interne, dar în unele ramuri hotărâtoare ale industriei maghiare, cum ar fi construcția de mașini și cea chimică, a depășit în continuare ponderea de 50%. Rezultă de aici că nivelul acumulărilor regionale de capital ardelenesc continua să fie insuficient, ceea ce oferă o explicație cel puțin parțială pentru gradul insuficient de dezvoltare a industriei din Transilvania.

Nivelul de dezvoltare a economiei ardelenesti este supus dezbaterii într-un capitol separat, intitulat *Locul și rolul Transilvaniei în sistemul economic al Dublei Monarhii*. Desigur, această temă de dezbaterie incitantă a constituit subiect de discuții științifice decenii de-a rândul și autorul se dovedește a fi un foarte bun cunoscător al diferitelor puncte de vedere exprimate. De asemenea, se dovedește a fi temeinic orientat în ce privește teoriile formulate pe plan internațional cu privire la stadiile dezvoltării, din punct de vedere calitativ și cantitativ. În acest sens, inserarea tabelelor întocmite de istoricul american David F. Good cu privire la evoluția produsului intern brut între anii 1870-1910 în unitățile statistico-administrative ale Monarhiei austro-ungare mi se pare deosebit de utilă. Reiese că Transilvania statistică deținea cel mai mic produs intern brut pe cap de locuitor din întreaga Ungarie în anul 1910, cu toate acestea, depășea alte zone ale Imperiului, ca de exemplu Galiția, Bucovina sau Croația. Autorul trage concluzia că Transilvania statistică se situa pe o poziție intermediară de dezvoltare între provinciile austriece, cehe și cele amintite mai înainte, pe când acum câteva decenii handicapul economic al Transilvaniei era tot timpul scos în evidență, cu exagerare. De asemenea, autorul consideră că Transilvania se situa într-o zonă periferică mai degrabă din punct de vedere geografic, decât ca nivel de dezvoltare. Adăugăm aici că Transilvania se afla într-o zonă periferică și din punct de vedere funcțional, întrucât furniza cantități exagerate materii prime. Astfel, Transilvania dădea 47% din producția de sare, 38% din producția de fontă și 30% din producția de masă lemnoasă a Imperiului, dar aceste produse primare nu erau prelucrate pe loc, ci transportate în alte zone geografice, și putem face doar speculații aproximative cu cât ar fi fost mai dezvoltată economia Transilvaniei dacă ele ar fi fost prelucrate de unități locale ale industriei chimice, metalurgice și a mobilei. Discuțiile cu privire la nivelul de dezvoltare a economiei ardelenesti în comparație cu alte zone ale Imperiului habsburgic rămân deschise, dar opiniile formulate de Nagy Róbert sunt foarte utile în domeniu.

După cum reiese din tabelul întocmit de David F. Good, trendul de dezvoltare a Transilvaniei în ce privește ritmul creșterii produsului intern brut pe cap de locuitor era printre cele mai înalte din Monarhie, în tot cazul, depășea chiar și media de dezvoltare a provinciilor din partea austriacă a Imperiului. În condițiile în care sursele acumulărilor de capital din Transilvania statistică erau insuficiente, autorul își pune în mod justificat întrebarea de unde proveneau sumele investite în economia ardelenescă pentru a asigura un ritm susținut de propășire. A găsit răspunsul în cel de al cincilea capitol al volumului, intitulat *Investițiile străine în Transilvania în perioada 1850-1984*, în care identifică principalii actori din străinătate care s-au impus pe scena vieții economice ardelenesti.

Nagy Róbert și-a îndreptat atenția cu multă clarviziune înspre acele domenii de investiție străină care au stimulat în mod hotărâtor dezvoltarea economiei ardelenesti, extinderea infrastructurii de circulație având o deosebită însemnătate în această privință. Apreciind rolul capitalului străin în construcțiile de căi ferate din Transilvania, autorul atrage atenția asupra faptului că 99% din rețea a fost realizată de investitorii străini, ceea ce nu e de mirare, întrucât era cel mai sigur domeniu de investiție. De asemenea, constată că băncile austriece au jucat un rol hotărâtor în domeniu, întrucât dintre cele 21 de bănci implicate, 15 s-au aflat în sfera de interese a capitalului austriac. Pe lângă aceasta, au jucat un rol important și capitalul francez, german, englez, belgian și cel italian.

Autorul nu se rezumă la aprecieri statistice, ci se lansează și în istoria evenimentială, atunci când subiectul o pretinde. Cel mai interesant pasaj, din acest punct de vedere, se referă la construcția Căilor Ferate Orientale, care treceau prin orașele Oradea – Cluj – Brașov și trebuiau să devină principala arteră de circulație a Ardealului. Autorul se dovedește bine informat și dezvăluie nenumăratele acte de corupție, speculații financiare și chiar escrocherii atunci când descrie evenimentele însoțitoare. Pe lângă implementarea rețelei feroviare sunt prezentate în detaliu investițiile străine din minerit, siderurgie,

industria constructoare de mașini, industria prelucrării lemnului, a hârtiei, chimică și ușoară, pe baza unei documentații întemeiate.

Gama largă de investiții străine din economia ardelenescă înseamnă o dovadă convingătoare că mediul local de afaceri oferea un teren fertil pentru întreprinzătorii din afară și reprezintă pentru autor o argumentație convingătoare pentru cel de-al șaptelea capitol al volumului, intitulat *„Investiții germane în societățile industriale și cele de căi ferate din Transilvania și rolul acestora în industrializarea zonei*. Autorul se referă pentru început la investițiile germane din domeniul activității bancare și constată că ele s-au făcut mai întâi în mod indirect, prin participațiile germane la băncile austriece care făceau afaceri în Ungaria, cea mai însemnată fiind Wiener Bankverein. La fel, o instituție maghiară de credit cu destinație specială în domeniul activităților industriale, anume Banca Maghiară de Industrie și Comerț, avea serioase aporturi germane. Autorul trece apoi să studieze rolul capitalului german în construcțiile de căi ferate și subliniază faptul că oamenii de afaceri germani au pornit cu întârziere în această acțiune, astfel că cele mai importante tronsoane, de interes național, au fost preluate de alte grupuri de capital. În aceste condiții, investitorii germani s-au orientat spre căile ferate locale din Ardeal, pe care le-au finanțat într-o proporție însemnată, de circa 67%. Și în acest domeniu capitalul german s-a impus în mare parte prin instituții bancare, ca în cazul Societății Anonime a Căilor Ferate Maghiare de Interes Local. Implicația capitalului german în activitățile miniere și industriale a fost și mai importantă. Reiese că oameni de afaceri germani controlau cea mai mare întreprindere auriferă, „Ruda 12 Apostoli”, precum și cea mai însemnată întreprindere siderurgică, Societatea Anonimă de Mine și Furnale din Călan. Extinzându-și cercetările în perioada economiei de război, autorul arată că germanii au preluat controlul și asupra exploatării bauxitei și a gazului metan. Astfel, cea mai mare parte din resursele subsolului ardelenesc au intrat în sfera de interes a oamenilor de afaceri germani. Adăugând la aceasta participațiile germane din industria forestieră, chimică, alimentară și electroenergetică, autorul compune un tablou convingător al importanței investitorilor germani în industria ardelenescă. Deși în unele ramuri de activitate aportul de capital german a fost precumpănitor, autorul nu dorește să exagereze, supraevaluând fenomenul, și constată în concluzie că doar 35% din investițiile străine au fost de sorginte germană, suficient însă ca ele să joace un rol novator și să ofere un sprijin substanțial în industrializarea Transilvaniei.

Autorul are o concepție matură și o judecată echilibrată în aprecierea fenomenului economic. Consultând aparatul critic vast al volumului, reiese că autorul a cercetat numeroase fonduri de arhivă economică din România, Germania și Ungaria, astfel că și-a asigurat un fond documentar inedit și a putut contribui cu date complet noi și originale la zugrăvirea tabloului economic transilvan din a doua jumătate a secolului XIX și începutul secolului XX. Pe lângă aceasta, vasta bibliografie utilizată i-a asigurat o imagine nuanțată asupra proceselor descrise în lucrare. Contribuția lui Nagy Robért la elucidarea fenomenelor social-economice ardelenesti în perioada studiată este evidentă, sugerăm de aceea ca lucrarea să fie editată și într-o limbă de circulație internațională, în primul rând în limba germană.

Ludovic Báthory

Constantin BĂRBULESCU, Alin CIUPALĂ (ed.), *Medicine, Hygiene and Society from the Eighteenth to the Twentieth Centuries*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011, 286 p.

Se poate considera relativ recenta schimbare de perspectivă în istoriografie dinspre studiul vieții politice, al structurilor de putere ori al structurilor economice și sociale către studiul istoriei trupului, al medicinei și igienei. Înscriindu-se pe o direcție menită să aducă în centrul discursului istoriografic arii de cercetare considerate până acum marginale, volumul editat de Constantin Bărbulescu și Alin Ciupală reunește studii de istoria medicinei și a igienei, realizate din perspectivă socială, dar și etno-antropologică.